

LÉNÁRD-BREVIÁRIUM

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: DR. BERTA GYULA

Lénárd a zenéről Bach... -- Nem csak Bach --

Bach...

Bachról nem lehet beszélni. A szavakat nem erre a célra találták ki. Csak fel lehet ütni egy oldalt a műből, el lehet zongorázni azzal a jó érzéssel, hogy véletlenül megint éppen a legszebbet ütötte fel az ember. (ENLH)

Lehetetlen szavakkal nyúlni a műhöz. A szavak nem írhatják le az atom magját, vagy a 33. kantáta áriáját: Wie furchtsam wanken . . . Az atommagot bizonyos matematikai képletek megközelíthetik. Egyenletcsoportok szólnak az erőmezőkről. A zenéhez nem vezetnek számok. Csak hallgatni lehet. (ENLH)

Régi, beszélgetést indító kérdés: **ki mit vinne magával** Robinson Crusoe szigetére, ha ott kellene leélnie napjait. Én már választottam: zongorát, Bach zongoraműveit és a kantáták zongorakivonatait. Ezekben van bányászni való egy életre. (ENLH)

Lehet, hogy van más zene is. Lehet, hogy lármás századunkban is írtak egy vigasztaló fúgasorozatot. Ha majd minden kantáta minden hangját fel tudom idézni, ha fősorakoztathatom az áriákat a gyűlölet és a nyomor támadásai ellen, s ha szívem még akkor is, minden közvetlen cél nélkül is csökönyösen ver tovább, meg fogom azokat is hallgatni.

Egyelőre még a fák keretében látott völgyképekkel a szememben, újra és örökké csak újra csodálkozva, boldogan, hogy megéltem, végighallgatok egy kantátát, vagy nekiengedem tíz ujjamat a Wohltemperiertesnek. Ez külön világ is, vallás is . . . (Miatyánkja is van: "A mi mindennapi fűgánkat add meg nekünk ma."). (ENLH)

Szeretem a temetőt, mert akkor látom, ha délután a templomba megyek, hogy megtörjem a csendet, Bach "**Wohltemperiertes Klavier**"-jával. (VVV)

Játszom a "**Wohltemperiertes**"-t, helyesebben: játszom vele. Kipróbálom a halk és furulyázó regisztereket, örülök, hogy hangszeremnek jó a tüdeje, szépen kitartja a basszusokat. Mással is próbálkozom: visszavezetem a négy b-nél, négy keresztnél többre írt darabokat eredeti hangnembükbe. Bach csak tizenhat hangnemben gondolkozott. A zongoraművészek örülnek, hogy néhány darab egy félhanggal elcsúszott, s így nehezebb elolvasni. Ezeket választják, ha művészetüket akarják bemutatni, technikájukat csillogtatni. Mi már régen elhittük, amit Bachnak akkor még bizonyítania kellett: hogy mind a huszonegy hangnemben lehet játszani. De az ő saját nyelve ott hangzik tisztán, ha visszafordulunk az eredeti hangvalóságba. Csak amikor már elfáradt az ihlet, jöttek a b-k és kereszttek kerítése mögé zárt darabok. Beethoven már az Asz-dúrtól várta az ihletet, Chopinnak, szegénynek, végül a Fisz- és Cisz-dúr távolságai, a b-moll nocturno hangulatai maradtak. De a "Wohltemperiertes" első kötetének második ötszólamú fűgája h-mollban énekel. Otthon érzem magam, ha a hangszeret - majdnem azt mondtam: a hangszeremet - kinyitom, ha megtöltöm Donna Irma templomát a hazakisért előjátékokkal, fűgákkal. (VVV)

Szívesen hiszem, hogy a templom jótékony csöndjével, több ... emberéltre emelt falaival s a gótikára emlékeztető, csúcsíves ablakaival nekem készült. Azt is elhiszem, hogy **Bach, a jószágos Mester**, a két kötet kottát nekem írta, mint olyannak, aki "ebben a tanulmányban már ügyesebb". Sőt azt hiszem, hogy ironikusnak hangzó kijelentése: "Orgonálni könnyű. Elég a helyes billentyűt a helyes pillanatban megérinteni, a hangszer elintézi a többit", nem is ironia; az ujjak, az inak muzsikálás közben eggyé válnak a hangszerrel. (VVV)

Szeretném egyszer (mert a becsvágy oly későn hal meg, mint a remény) **a fúgák egyik-másikát**, épp az ötszólamúakat, **énekhangra**, a capella, pacienseimmel begyakoroltatni, minden zongoraszerűségtől mentesen előadni. Talán még eljön az a kor (Nostradamus szerint a következő világháború után jön), "un autre règne de Saturne et siècle d'or", amikor az emberiség szép dolgokra fog gondolni. Akkor majd énekelni fogják a fúgákat, és táncolni fognak a szövegüktől megszabadított kantáták zenéjére! (VVV)

...**A prelúdiumok és fúgák sora** ősi méltósággal vonul végig ezen a napon, melynek senki sem örül. Érzem és tudom, hogy tiszta csak az, amihez a háború nem érhet. A futó, múltó hangok játéka örök és érintetlen. Még van valahol rend, nem tudnám megmondani, hol: a hanghullámok világában, a kotta két fedőlapja között, ujjaim nyomán e szobában - de van....(R1943)

Bach - gondolom fúga közben-**nem lehetett társaslény**. Ha annyit járt volna kortársak közé, mint Mozart vagy Beethoven, többet tudnánk róla. Az emberek szívesen nyúltak a lúdtollhoz, mert könnyen röppent, és leírták egymást. Fiai sem tudtak róla sokat; már nekik is egy nagy nyalábnyi kotta volt csak. A lehetséges társadalmi formák közül a távoliakkal és a ritka nagyokkal való érintkezést választotta. (Amikor Händel Halléban járt, a fiát küldte érte - hiába.) Bízhatott benne, hogy a távoli utókorban elegen lesznek, akik megértik üzeneteit, hisz a világuirt is átszelik rég kialudt csillagok fénykévéi, valahol még láthatjuk őket. (ENL)

Az író élete és a mű egymást kommentálják. A zenei opus külön világ. Még ha ismernénk **Bach életét**, sem tudnánk sokkal többet. Tény, hogy nem ismerjük. Elveszett, mint az etruszk szavak. Senki sem figyelt rá. Kérdés, hogy első felesége tudott-e írni, olvasni. (Ilyesmi férfidolog volt.) A második megtanult kottát írni, és nevét csak nehezen kanyarította a kérvények alá. Fiai maguk is zeneszerzők voltak, nem nagyon becsülték. Minél öregebb lett, annál inkább vonult vissza (vagy előre?) abba a világba, ahol már csak szólamok vannak. Végül már a hangszer sem érdekelte, csak a hang. Most, kétszáz évvel az utolsó féltaktus után, nyílik meg lassan a "zeneszerzőkamra" (Komponierstube) ajtaja: a kétszáz és egynéhány kantáta fele már megvan lemezen! (Az emberiség szégyene, a Bach-szélhámosok szerencséje, hogy csak a fele.) [Napjainkban már több kantáta-összkiadás van forgalomban. B.Gy.] Most már világos, mi mindent rejtett a Hangok Ura a minden irodalmi múnél súlyosabb zeneibe! Hullanak a bárgyú szövegek, a hisztérikus vénkisasszonyok, szorgos diákok vagy sikamlós versikék íróitól vasárnapi használatra összehordott halandzsák, maradnak a zongora- és orgonakoncertek, kéthegedűs szonáták, tiszta balettzene, maradnak a szerelmes duettek, melyekre sokáig senki sem figyelt fel, mert "Jancsi" és "Juliska" helyett a két szereplőt "Jézus"-nak és "lélek"-nek hívták. (ENL)

...**Kántornak lenni** aligha volt valóság Bach életében. Szerep volt, nem is szívesen vállalt szerep. Ha már szerepről volt szó, inkább volt hercegi karmester vagy királyi vendég. De minden szerepből menekült órákra, napokra. Egy kis kamrába zárkózva írt.

Aki látta, azt gondolhatta: a valóságból menekül az álomba. Ma úgy tűnik: az álom-, köd-

és árnyékvilágból menekült abba, amit ő az egyedüli valóságnak vélt. Keveset írt: egy-két oldal egy nap. Háromszázhatvanöt oldalas vagy hétszáz oldalas kötetet egy évben . . . Ez ötven év alatt egy világ. (ENL)

Ahol titkok vannak, megjelennek a perpetuum mobile feltalálói, a környégszögesítők, s bízvást várhatják tanítványaikat. Korunk egy sokoldalú, szenteskedő csirkefogója Bachot szövegeiből magyarázta; szerinte a Mester Wagnert megelőzve kitalált egy motívumnyelvet; az ördögöt ördögmotívummal, a vizet nedves hullámmotívummal, a jókedvet boldogságmotívummal jelképezte. Ha történetesen a "mindnyájunknak meg kell halni"-t a boldogságmotívum kíséri, ez csak azt jelenti, hogy Bach mint jó keresztény, már előre örült halálának. Egy másik paranoiás szerint Bach zeneszerző-számológép volt: azt nézte, hányadik betű az ábécében a szöveg egy-egy betűje, a számokat csoportosította ravasz módon. Részemről éppoly szívesen elhinném, hogy egy kis törpe fütyülte elő neki a Máté passió áriáit, amikor elbújt "zeneszerző-kamrájában".(ENL)

Nemcsak egy valóság van, hanem számtalan. A kapálás valósága az egyik, az orvostudományé egy másik, a tizenkét hangközre osztott skáláé egy harmadik. Ebbe menekülök délutánoként a többiekből: korunk holdkóros atomőrületéből és völgyem lábfehéyes nagymamá és hasfájós polgárai elöl. "Da verschwinden alle Plagen, da verschwinden Ach and Schmerz" - dúdolom a harminckettedik kantátából, arra gondolva, milyen csodásan énekelte ezt zenén, Bachon és barokkon átütő magyar akcentusával László Magda. (VVV)

"**Ahol egy hegedű van, az már Európa**" - olvastam egyszer. Hozzátenném: Kant és Bach, Vivaldi és Mozart korának boldogságát ott találok, ahol egy zongora áll, ahol felhangzik a régi, nyugati, többszólamú, az összhangzattan és az ellenpont jóságos és kérlelhetetlen törvényei szerint fogantatott zene. A honvágy alábbhagy a könyvtárakban, eltűnik az orgonasípok közt. Megszereztem Bach zongoraműveit, a "Fuga művészeté"-t is; így lettem én *parcus deorum cultor et infrequens* { . . . isteneknek ritka, fukar híve. (Somlyó György fordítása.)}, völgyünk legszorgalmasabb templomlátogatója. (VVV)

Volt egy zongoránk. Persze bérelt zongora, amelyet könnyű volt szerezni, mert a nyolcvannyolc billentyű a jóllakottak nyelvén szólt. Az emberek visszaadták a bérbe vett hangszereket, és inkább vettek egy szatyor krumplit. Rajtunk az az egy-két vacsora már úgysem segített volna, és inkább állítottuk magunk és a nyomor közé az öreg, fehér parókás Johann Sebastian Bachot.

- **Ha fiam lesz**, Johann Sebastiannak fogjuk hívni - mondta Diana. (R1943)

Nehéz elképzelni, hogy **Bach zenéje is feloldódik a káoszban**, s egyszer nem lesz . . . Egyszer felrobbant a nap, melynek magjából kőbolygók lettek, megszületett a föld, az aminosavak, a fehérje, a sejt . . . akkor Bach már csak két-három milliárd év távolságra volt . . . de a folyamat nem állt meg, a nap még egyszer fel fog robbanni, elégeti a földet - solvet saeclum in favilla - vörös, tág, híg felhő lesz, kiterjeszkedik a Jupiterig, összeomlik, kialszik . . . a tejút forog tovább, de a 33. Kantáta nélkül. Nincs rend, nincs értelem! (ENLH)

Nem csak Bach

Van olyasvalami, mint **hangszomj vagy hanghonvágy**? Nehéz a feszültségnek nevet adni. Csak az biztos, hogy valami megnyugszik, valami feloldódik, valami történik egy fuga

folyamán. Az a jó érzésünk támad, hogy a lehetőségek határán járunk, hogy vannak végleges dolgok. (ENLH)

Johann Christian [Bach] -volt az első együttes mestere, melyben már csak hivatásos zenészek játszhattak: ez a London Professional Orchester volt. Sokat jelentett abban a világban, amikor a bécsi Operánál csak az olasz énekesek voltak hivatásos művészek. A spanyol lovaglóiiskola lovászhadai kürtöltek, az udvari levéltár írnokai hegedültek, és a dobokat a Burg őrsége adta kölcsön. Szegény Mozart eleget vesződött velük. Haydn zenekara kísérte Esterházy gróf kártyacsatáit. Amikor Schubert Napóleon előtt játszott, a társaság vígan folytatta társalgását. Amikor az emberek megtanulták, hogy a zenét csendben, csukott szemmel jó hallgatni, már a gramofon előtt ültek.....(R1938)

Milyen csodálatos muzsikos ez a **Johann Christian**! Kár, hogy eltűnik apja árnyékában! De mégis akadt olyan, aki apjánál többre becsülte: az öreg János Sebestyén maga. "A fiaim - írja egy levélben -, Christian és Philipp Emmanuel, zsenge koruk ellenére nemcsak elérték, hanem felülmúlták készségemet." (R1938)

Biztos voltam abban, hogy az Osztrák-Magyar Birodalom a **trombitajelemben** is felülmúlja minden ellenségét. Még ma is mély meggyőződésem, hogy ha pusztán a zenén múlik, a győzelem a miénk lett volna: minden kürtjelet, a "zupá"-tól a "tüzelj!"-ig a nagy Joseph Haydn szerzett! Olyan fülbemászók voltak, hogy nemcsak a katonák, hanem a lovak is tudták, mikor kell megállniuk, mikor elindulniuk. Érdemes megemlíteni, hogy a háború után Ausztria és Magyarország mindent, ami közös volt, elosztott, minden megyét, minden jelzőt, - de a kettéválasztott hadseregek továbbra is megtartották Haydn zenéjét. (Apám)

A délutáni iskolaszünetben egyszer **átjött az egész tantestület**, mert még egyikük sem látott billentyűs hangszert. Furcsállották, hogy az egyforma fehér lapocskák különböző hangokat adnak. A gyerekek rendszerint csendben hallgatnak. Egy kislány feljött, megkérdezte, hogy portugál vagy német kottából játszom-e; egy másiknak megmutattam a C-dúr skálát, és másnap szépen eljátszotta: otthon a konyhaasztalon gyakorolta. (VVV)

Egyszer felballagott **egy távol élő kolonista**, aki véletlenül épp akkor jött a faluba, amikor az orgona jókedvében minden sípjából szólt. Egy ideig csak hallgatott, figyelt, aztán megkérdezte: "Hogy tanult meg ezen a gépen zenélni?" "Megmondom: most nemrég vette az egyház - mondtam -, s vele adták a használati utasítást is. Azt elolvastam." "Könnyű annak, aki olvasni tud!" - sóhajtotta hallgatóm. (VVV)

- Eljön egy koncertre?
- Micsoda koncertre?
- A tücskök ciripelnek ilyenkor délben a Palatinuson. Sokszólamú kórusuk van, szebben összehangolva, mint a Sixtusi kápolnáé. Már egy hét óta gyakorolnak, ma lesz az előadás. (R1938)

ELH – Egy nap a láthatatlan házban

VVV – Völgy a világ végén

R1938 – Róma 1938

R1943 – Róma 1943